

primorju«, ki se je kot glasilo »Saveza kupališta, banja, lječilišta i mineralnih vrela u Kraljevini SHS« (Zagreb), »Jugoslovenskog turing kluba« (Beograd) in »Centralnog ureda za propagandu Jadrana« (Split) 1928 preimenovala v »Jugoslovenski turizam«, pozneje »Jugoslavija«. List so brezplačno dostavljali potovalnim uradom v Evropi ter konzularnim predstavništvom. Prinašal je informacije, reklame, različne turistične reportaže s številnimi fotografijami, pa tudi strokovne članke. Prispevki so bili v različnih jezikih, največ v nemščini, pa tudi francoščini, angleščini, skandinavskih jezikihtd.

Pederinov pregled nemških potopisov o Jadranski Hrvaški se konča z obdobjem med obema vojnama, ko so klasični potopisi počasi izginjali iz zavesti evropskega človeka, ko so jih vedno bolj nadomeščale fotografije ter kasneje tudi filmi.

Knjigo dopolnjujejo: obširen seznam uporabljene literature, bibliografije člankov o Jadranski Hrvaški v časopisu »Adria«, kronološka bibliografija avstrijskih in nemških potopisov po Jadranski Hrvaški ter kazalo imen.

Elizabeta Hriberšek

POVIJEST XIX. I XX. ST. U »PREGLEDU ZGODOVINE ISTRE« DARKA DAROVCA Koper 1992

Povijest Istre obuhvaća veći ili manji dio milenijskog života niza naroda odnosno većih ili manjih etničkih zajednica na Istarskom poluotoku; istodobno obuhvaća i život niza državnih zajednica koje su držale u svojim rukama ovu zemlju gotovo na sredokračić između evropskog sjevera i juga, o čemu govore i priče o mitским argonautskim putovanjima ili, pak, o onima trgovaca jantarom koji su završavale uz obale Istre – Tršćanskom i Riječkom zaljevu. U mnogočemu se povijesne komponente međusobno prožimaju ili prelamaju, povijesni tokovi su cjeloviti ili pak vezani uz pojedini narod ili državnu zajednicu. Sprepletenost povijesnih zbivanja bitna je odrednica života sve tri osnovne narodne cjeline Istre – hrvatske, slovenske i talijanske, ali ima i znatnih posebnosti ili, pak, paralelnoga povijesnoga hoda. Isto tako ima i različitih pogleda na povijest ove zemlje i među historičarima u ovome kraju – u području na zemljopisnoj i geopolitičkoj razmeđi hrvatstva, slovenstva i talijanstva, a u pozadini i nijemstva – ili, pak, među znanstvenicima i stručnjacima izvan njega koji se više ili manje profesionalno bave istraživanjem i proučavanjem njegove prošlosti. Evo pogleda potpisanoga hrvatskog historika na pregled povijesti Istre u XIX. i XX stoljeću, izašloga iz pera slovenskoga povjesničara.

Povijest Istre sve do 1945. godine bila je veoma slabo istražena u hrvatskoj historiografiji. Za takvo stanje nema uočljivo opravdanog razloga, iako je nepobitno da ga već od kraja VI. st. nastava slavenskog stanovništva koje se postupno profilira u hrvatsko a na sjeveru u slovensko; pokazuje to i apsolutni omjer pučanstva, u čiji sastav do 1945. godine osim većinskoga hrvatskog na najvećem dijelu Istarskog poluotoka ulazi još i spomenuti slovenski te talijanski narod te veoma mala skupina Crnogoraca na samome jugu. Još je začudnija činjenica da se proučavanju povijesti hrvatskog, dakle najvećeg dijela Istre nije prilazilo u matici-domovini Hrvatskoj, tj. u Banskoj Hrvatskoj, ni za njezina postojanja u XIX. stoljeću, kada naglije kroči na svom razvojnog putu i hrvatska historiografija, te ni tada nije bilo dileme oko toga da li taj dio Istre jeste ili nije hrvatska zemlja. Iako su se već poslije 1918 god. osjetile velike teškoće zbog nedostatka povijesnih istraživanja, i to zbog potreba teške diplomatske bitke za zelenim stolovima nakon raspada Habsburške Monarhije, koja je, kako je poznato i izgubljena, iz te se činjenice ništa nije naučilo u periodu između dva svjetska rata; a ni tijekom NOB-a od 1941–1945. go. opet se nije pripremal za tešku međunarodnopolitičku borbu u mirnodopskim uvjetima poslije 1945. godine. Doduše, odmah nakon pobjede anti-fašističke koalicije u svijetu, a time u obnovljenoj Jugoslaviji, već krajem svibnja 1945. godine, hrvatska je pobjednička komunistička vlada osnovala »Jadranski institut« u tadašnjem Sušaku (god. 1948. to je gradsko nasele na lijevoj obali Rječine, odnosno njezina utoka u Jadran, integrirano s tadašnjom Rijekom u današnji grad Rijeku); iako je ta znanstveno-stručna institucija bila osnovana samo na papiru, u praksi je situacija ipak bila sasvim drukčija – uglavnom u Zagrebu okupljena je oveća grupa stručnjaka i znanstvenika te publicista, među kojima je bilo i veoma poznatih imena. Ta je grupa u kratkom razdoblju dala impresivne rezultate koji su s uspjehom korišćeni na mirovnim pregovorima o sudbini Istre; ti rezultati imaju znatnu vrijednost još i danas – s tolikom su studioznošću i velikim marom pribrani, pažljivo proučavani, sustavno obradivani i, potom, iznošeni u javnost.

S druge strane, Slovenci su krenuli u organiziranu i djelotvornu akciju mnogo ranije, već i prije 1945. godine, osobito tijekom NOB-a, – uzimajući u obzir i slovenski, sjeverni dio Istre, ali uglavnom kao onaj dio Slovenije što je od 1918. god. držala u svojim rukama Kraljevina Italija, dakle u cjelini zajedno s tršćanskim, goriškim i beneško-slovenskim područjem; u tom zanimanju slovenski dio Istre prošao je ponešto lošije od, na primjer, tršćanskoga i goriškoga područja.

No, od oslobođenja 1945. god. do danas, od vremena osnivanja i djelovanja Jadranskog instituta (koji je, potom, stvarno i zaživio u istoimenim riječkim i zagrebačkim institucijama u okviru JAZU), hrvatska historiografija o Istri te ona koja se razvila u samoj Istri – dala je impresivne rezultate. Opće je uvjerenje da su u hrvatskoj historiografiji uopće istraživanja o Istri dala najviše, i to najbolje i znanstveno najutemeljeniji rezultata od 1945. god. do danas. To je utoliko značajnije kada se zna da je hrvatska historiografija o Istri započinjala ispočetka – da 1945. god. nije ni postojala.

Slovenska historiografija slovenskoj Istri, međutim, nije pridavala toliko pažnje, pa je i naše znanje o prošlosti toga kraja iz pera slovenskih povjesnika nešto manje. Naravno, podataka ima veoma mnogo, osobito na talijanskoj strani – u talijanskoj historiografiji o Istri u samoj Istri i u talijanskoj historiografiji o Istri u Italiji, uostalom, kao i o hrvatskom dijelu Istre. Talijanska znanstvena, stručna i publicistička pro-

dukcija bila je i još je uvijek toliko golema da ne postoji mogućnosti ni u dogledno vrijeme da je hrvatska i slovenska historiografija kvantitativno dostignu a kamoli je još i prestignu. Dovoljno je reći da je prvi stalni časopis/zbornik i za povijest Istre bio talijanski – to je »Archeografo triestino«, pokrenut u Trstu još 1829. godine, koji izlazi i danas, a da je prvi stalni hrvatski časopis/zbornik i za Istru bio »Vjesnik« Državnog arhiva Rijeke pokrenut tek 1953. godine! Ipak, od 1945. god. do danas – kako je rečeno – objavljeno je na stotine i stotine znanstvenih i stručnih studija, i članaka, te arheografskih priloga iz pera hrvatskih povjesničara, a uz to i veoma visok broj posebnih izdanja – knjiga i zbornika; tu su i prvi pokušaji sinteze, a upravo je u toku i radno nastojanje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu da realizira svoj plan iz sredine 70-ih godina – pripremanje i objavljivanje petotomne sinteze »Povjesti Istre«. Zbog toga se ne bismo mogli sasvim složiti s recenzentskom tvrdnjom dr. Darje Mihelič o najnovijoj knjizi o povijesti Istre, koju je objavio mladi istraživač Darko Darovec (otisnutoj na unutrašnjem dijelu naslovnih korica): »Istra velja v zgodovinopisju za manj preučeno područje. Pa vendar o njeni zgodovini doslej ni bilo malo napisanega. Razlog varljivoga vtisa, da o Istri v preteklosti ne vemo skoraj nič, je iskati v jezikovni in tematski pestrosti del, ki so jo obravnavala. O njej so pisali italijanski, hrvaški in slovenski, pa tudi nemški avtorji, raziskave pa so bile običajno kronološko ali tematsko omejene.« Pa več samo pregled – skroman! – literature koji je dao i D. Darovec (str. 79–84) govori suprotno – o Istri se zna puno, ima objavljeno tekstova i grade raznolikog sadržaja te ima dovoljno i za pisanje sinteze a ne samo za pisanje pregleda koji imamo pred sobom i o kojemu je ovdje riječ.

Darko Darovec je mladi arhivist u Pokrajinskom arhivu u Koprju, a istodobno i jedan od veoma aktivnih povjesnika slovenske Istre i motornih snaga relativno mladoga Zgodovinskog društva za južno Primorsko; autor je više članaka, a ovu knjigu objavio je u izdanju spomenutog Društva i »Primorskih novic«, kao prvi svezak »Knjižnice Annales«, tj. zbornika koje je nedavno to Društvo počelo izdavati (već u prvome broju svojim radovima u njemu sudjeluju i hrvatski historičari). Zapravo je Darovec tekst prvotno tiskan kao podlistak u spomenutim »Primorskim novicama«, ali sada je objavljen u dopunjenom izdanju, s novim ilustracijama i s upotrebljenom literaturom. Podsticaj tome novinskom podlistku i sada dopunjen stručnom tekstu/knjizi zapravo je aktualna situacija – sada je Istra rascjepkana na tri dijela, podijeljena između samostalnih i suverene hrvatske, slovenske i talijanske države, dok je prije samo manji dio bio odvojen državnim granicom prema Italiji – u vrijeme postojanja SFR Jugoslavije. O tome sâm autor instruktivno kaže slijedeće: »Nastanku te knjižice je pravzaprav botroval sklop naključij in dejavnosti, ki so privedli do neizbežne potrebe po tovrstni publikaciji. Najprej gre za proces svetovnonazornega osvobajanja, ki smo mu priča v zadnjem desetletju in ki je tudi na območju istrskega polotoka privedel do bistvenih zasukov v dojemanju preteklosti in sodobnosti. Izoblikoval se je čut regionalne pripadnosti kot sestavine možne bodoče svetovne ureditve, ki ne bo zgolj in na prvo mesto postavljaj vprašanja narodne pripadnosti, temveč prej človekove svoboščine in ekonomsko uspešnost. Kot nujna ovira pri doseganju tega smotra se je pokazala ideološka utesnjenost v okviru nekdanje Jugoslavije, ki sta ju slovanski državi na tleh istrskega polotoka s plebiscitarno osamosvojitvijo ne glede na žrtve presegli. S tem dejanjem pa se je med ljudi zarezala globoka rana, na katero prej verjetno še pomislili niso: meja. Spreminjanje in oblikovanje meja je sicer v človeški zgodovini sila pogost pojav, ki pa posameznika v njegovi kratkotrajnosti doleti kvečjemu nekajkrat v življenju. Zato so te spremembe zanj upravičeno moteče, boleče in lahko tudi tragične. V premagovanju tako nastalega konflikta – ki je verjetno prisoten ob vsej slovensko-hrvaški meji, zaradi večstoletnega občutka regionalni pripadnosti pa je najbolj akuten ravno v Istri – so nekateri poklicali na pomoč zgodovinsko znanost; ta naj bi s svojo široko strokovno zasnovo postregla z odgovori, ki naj bi legitimirali prizadevanja tako zagovornikov kakor nasprotnikov meja ali iz tega nastalih nespo- razumov« (str. 5).

Osim »Predgovora«, knjiga ima deset cjelina – poglavja, koja se dalje dijele na posebne odjelke. Ovom prigodom osvrnut ćemo se u toj knjizi samo na povijest od kraja XVIII. st. do naših dana. Zato samo spominjemo i poglavja »Antika«, »Srednji vek« i »Novi vek«.

Već u uvodnom poglavju pod naslovom »Pregled zgodovinopisja o Istri« autor mora nešto iscrpnije početi s XIX. stoljećem; nabrāja časopise, te one autore koji su se – po njegovu mnijenju – istakli na području historiografije Istre. To su s talijanske strane P. Kandler, T. Luciani, C. Combi, C. De Franceschi, G. De Vergotini i B. Benussi, s njemačke strane W. Lenl i E. Mayer, sa slovenske strane F. i M. Kos, S. Rutar, M. Pahor, F. Gestrin i D. Mihelič, a u grupu hrvatskih istraživača koje valja – kao najznačajnije – spomenuti ubrojio je Danu Gruberu, Vjekoslava Spinčića, Luku Kirca, Branka Marušića, Danila Klena i Miroslava Bertošu. Ovdje moramo otvoriti zgradu: veoma je skroman povijesni opus o Istri prve trijce; usto, Kirac i Spinčić i nisu znanstvenici i stručnjaci, već publicisti (a Spinčić i poznati političar), koji su se samo uzgred bavili poviješću kao publicistikom, dok Gruberov prilog o Istri već je u trenu objavljivanja – između dva svjetska rata – negativno ocijenjen; stoga je suviše spominjanje njihovih imena u užem izboru hrvatskih istraživača, a pogotovo u korelaciji s ostala tri navedena povjesnika koji su zaista zapaženi znanstvenici. Danilo Klen i Slovenac Branko Marušić s pravom su navedeni, kao i Miroslav Bertoša, iako je on uglavnom znanstvenik/istraživač razdoblja od kraja XVIII. stoljeća, a samo povremeno čini znanstvene izlete u 19. i 20. stoljeće. Začuđujuće je da autor ne spominje neke druge, npr. barem jednoga Dragovana Šepića, poznatog i u međunarodnim razmjerama. Nije točan autorov navod kojim među hrvatskim historičarima ističe neki »strokovni kader, ki se je oblikoval okrog revije rovinskoga Središča za zgodovinska raziskovanja – Atti (1970)« (str.8), jer se tu zapravo radi o instituciji naših Talijana pod imenom Centro di ricerche storiche, koji se uglavnom oslanja na znanstvenike i stručnjake iz Italije, a malo na hrvatske istraživače koji su se razvijali samostalno ili u okviru hrvatskih institucija i udruženja, dok sâm Centro ima zaposlena samo dva stručnjaka – pripadnika talijanskih narodnosti; no, ova primjedba, naravno niti najmanje ne umanjuje – upravo – golem doprinos koji je taj Centro pod dugogo-

dišnjim rukovodstvom kolege Giovannija Radossija pridonio povijesti Istre u cjelini (na samo preko zbornika »Atti«, već i preko zbornika »Quaderni«, te više posebnih izdanja), naravno, pretežito povijesti koje bolje osvjetljava talijanski život u Istri.

Autor je uvid u povijest Istre XIX. i XX. stoljeću – točnije rečeno: povijest Istarskoga poluotoka, dakle i njegov talijanski, i slovenski i hrvatski dio, dao u obliku cjeline događanja na cijelom poluotoku, dakle na područjima koji sada pripadaju (najvećim dijelom) Hrvatskoj, (manjim dijelom) Sloveniji i (najmanjim) Italiji; i to u okviru tri poglavlja: »Doba mešćanskih revolucija«, »Obdobje utrditve mešćanstva in nacionalnih trenja« in »Doba totalitarizmov«. Autor u njima veoma sažeto i gotovo enciklopedijskim rječnikom ukazuje na Istru u doba Napoleonovih osvajanja, na prvo austrijsko razdoblje vlasti od 1797. do 1805. godine, na Istru opet u francuskoj vlasti – u okviru »Kraljevstva Italija« (zapravo sjevernog dijela Apeninskog poluotoka), kada je Istra postala vojvodinom; no, uskoro se situacija bila promijenila – Istra je ušla u poznate »Ilirske provincije«, među kojima je jedna pokrajina, ali, zapravo, u statusu je izjednačena s francuskim departmanom. Autor, dalje, ukazuje, na najznačajnije momente iz toga vremena francuske vladavine. U doba austrijske vladavine – od 1813. do 1918. godine – Istra je (nakon početnih uzastopnih upravnih promjena) okružje (od 20-ih godina), sa sjedištem u Pazinu, te pokrajina (od 60-ih godina) sa statusom markgrofovije, sa sjedištem u Poreču, vlastitim saborom i Zemaljskom vladom, ali u okviru Austrijskog primorja (s Goriškom i Trstom), s namjesništvom u Trstu. Autor, zatim upozorava na osnovne gospodarske smjernice, na razvoj nacionalnih odnosa u prvoj polovini XIX. stoljeća, a, potom, od 1848. god. dalje, na nagliji razvoj nacionalizma od kojih se uskoro na talijanskoj strani uobličio iredentizam (ovdje treba upozoriti da autor iredentizam označuje isključivo talijanskim, međutim, po našem mišljenju iredentizam je u Istri stvar talijanaško-talijanskog uskoga vladajućega kruga).

Darovec, dalje, ukazuje na hrvatski i slovenski pokret u Istri kao na jedinstveno »slovensko narodno gibanje« i »politično uveljavljanje Slovanov v Istri«, što nije točno (očito autor u tome slijedi mišljenje talijanske historiografije), jer se hrvatski i slovenski pokret odvojeno mogu pratiti već za prvoga naraštaja hrvatskih i slovenskih nacionalno-političkih boraca, u 60-im in 70-im godinama, a ne tek od vremena Vjekoslava Spinčića, Matka Laginje i Matka Mandića, »ki so zagovarjali priključitev Istre k Hrvaški«. Oni su to doista i činili, javno insistirajući na tome od 80-ih godina kada su preuzeli u svoje ruke hrvatski pokret, ali »zagovarjali« su sjedinjenje s Hrvatskom i prethodni naraštaji, na čelu s Jurjom Dobrilom in Dinkom Vitezićem. Autor se sada – što je posebna rijetkost u ovakvim dosadašnjim radovima o Istri – podrobnije pozabavio »izoblikovanjem slovensko-hrvaške etničke meje« (vjerojatno je to – u skladu s uvodom – odgovor na aktualne probleme u samoj Istri i na pitanje o granicama suverene hrvatske i slovenske države te na povremene rasprave koje se javljaju u dnevnom i sličnom tisku, pa i u međusobnim »prepućavanjima« odgovornih političara dviju republika); autor (str. 70) donosi narodnosnu tabelu za godine 1846, 1857, 1880, 1890, 1900 i 1910 i to za Slovence, Talijane i – zapanjujuće – za Srbohrvate! Dakle, onako kako su to pisali talijanaško-talijanski i talijanski pisci, tj. iredentisti, tvrdeći da u Istri nema Hrvata; naravno, situacije je tada bila obratna, pa je suvišna ta konstrukcija preuzeta iz razdoblja iredentizma, koju je zadržao i fašizam. Autor ovu cjelinu zaključuje s kratkom bilješkom o zbivanjima za I. svjetskog rata.

Zadnje, treće poglavlje znatno je kraće – već je ranije autor upozorio da je Istra nakon definitivnoga međunarodnopravnog rješenja u korist Italije podijeljena u tri provincije, te govori o manje-više poznatim povijesnim kretanjima u Istri pod Kraljevinom Italijom od 1918. god. dalje. Isto tako – prekratko – govori i o zbivanjima tijekom II. svjetskog rata. Zanimljivo je da autor ne spominje kako je Istra ušla u II. svjetski rat znatno prije nego velika većina ostalih dijelova Hrvatske i Slovenije, kao ni odluke antifašističkih partizanskih organa slovenskih i hrvatskih istarskih i primorskih organa o prekidanju državnopravnih veza s Italijom i uključivanjem tih krajeva u njihove matice-zemlje – u Hrvatsku odnosno u Sloveniju; ali suviše spominje osnivanje hrvatskoga komunističnoga rukovodstva za Istru u Karoljbi u ožujku mjesecu 1943. godine, koje tada nije bilo formirano. Isto je tako – jednostavno – netočno da je »celo hrvaški najviši zakonodajalni organ (ZAVNOH) 20. septembra 1943 priševal k 'hrvaškim krajem' preprosto (vso) Istro in jo v tem smislu hkrati z drugimi po Italiji anektiranimi deli pridružil 'matici zemlji – Hrvatskoj« (str. 73). »Preprosto« – ZAVNOH je potvrdio odluku Okružnog NOO-a za HRVATSKU Istru u Pazinu od 13. rujna, pa je s maticom-zemljom (bez navodnika!) sjedinio HRVATSKU Istru. To se dogodilo na isti način kako je Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo preuzeo vlast na svom dijelu Slovenije, dakle, i u SLOVENSKOJ Istri (proglas, 11. rujna 1943), a, potom, osnovno je i devet okružnih NOO-a, među kojima se jedan zvao brkinsko-istrski.

U vezi s ovim pitanjem autor govori i o pitanju slovensko-hrvatske granice, te govori o dogovorima obje strane NOO-a 1944. godine, pri čemu se, pored ostaloga, oslanja u tome i na mišljenje povjesničara Boga Grafenauera. Isto tako kratko – nesrazmjerno s opsegom materije – govori autor i o diplomatskoj borbi za Istru nakon drugog svjetskog rata, ali zato govori više o Slobodnom Teritoriju Trsta, kao o Zonama A i B, te ističe veliku slovensku žrtvu za Jugoslaviju – god. 1954. STT je podijeljen u odnosu 1 : 4 na štetu Slovenaca. Na kraju se autor osvrće na pitanje veoma aktualno u talijanskoj historiografiji i publicistici u Italiji i u Istri – na egzodus, te daje posebni odjelak: »Vzroci izseljavanja«; posebno spominje kao primjer odlazak Talijana iz Pule nakon stupanja na snagu mirovnog ugovora 1947. godine, odnosno u vezi s Informbirom, kada je činjen veliki ideološki pritisak, te poslije 1953. godine, kada je uslijedila snažna propagandna akcija Italije da se ljudi isele. Autor pri tome ne kaže i to – koji su se to Talijani iseljavali (autohtoni ili doseljenici) niti to da su se kao Talijani prijavili i neki Hrvati, a, možemo pretpostaviti, i Slovenci iz slovenske Istre; točna je, međutim, njegova ograda da se o broju iseljenih može govoriti tek nakon uvida u arhivska vrela, te da posebno treba uzeti u obzir popis stanovništva iz 1910. godine. Na kraju autor daje uvid u dio literature, rekospo – pretjerano skromno, te treba reći da nije ni kritički odab-

rana. Tu su još i sažeci na talijanskom (opsežniji), te na njemačkom i engleskom jeziku. Sadržaj knjige obogaćen je i ilustracijama.

Zanimljivo je da mladi autor nije dao nikakvo završno poglavlje, niti neku zaključnu riječ pa tako ni u pogledu nove državne granice koja je bila neposredni povod da objavi ovu knjigu. Završava s iseljevanjem dijela Talijana, no, rekli smo da nisu odlazili samo oni; s pravom podsjeća na državni popis stanovništva iz 1910. godine – jer je nakon toga bilo znatnih promjena. Uprkos tome, može se zaključiti da je Darovčevo djelo zanimljiv i koristan pregled povijesti Istre u 19. i 20. stoljeću, da donosi dosta cjelovitu sliku, ažuriranu nizom novih podataka; ponegdje samo hladno registrira događaje, drugdje autor ide u komentare pa i u analize, na trećem mjestu ulazi u polemičke vode. Uzimajući sve u obzir, možemo se složiti s recenzenticom knjige dr. Darjom Mihelić: »Prinaša povzetek spoznanj o celotni istrski zgodovini. Deloma izhaja iz literature, deloma pa iz lastnih avtorjevih raziskav. Poudarek je na politični zgodovini, določena poglavja pa so posvečena tudi gospodarstvu, družbi, kulturi ipd. Vsekakor je v sedanjem trenutku, ko smo soočeni z delitvijo Istre v tri države, prikaz celovite istrske preteklosti izjemno aktualen. Iz njega so razvidne jezikovne, gospodarske in kulturne veze, ki so nekoč povezovala Istro, nova meja pa jih umetno prekinja.«

Doduše, moramo ustvrditi da su i u prošlosti postojale oštrije granice koje su i znatno dijelile Istru, protivno njezinim prirodno-gospodarskim temeljima; to je bilo i u austrijsko doba, kada je – zahvaljujući i oštroj carinskoj politici – Istra bila jedna od najnerazvijenijih pokrajina u cijeloj Habsburškoj Monarhiji (ne računajući arsenalsku luku Pulu). No, da granica ne mora bitno utjecati na gospodarski napredak, govori i činjenica da je Istra u međuraču u cjelini bila u okviru Kraljevine Italije, ali ona je ipak bila jedna od najzaostalijih pokrajina velike mediteranske savojsko-fašističke imperije, za razliku od vremena kada se našla u okviru Hrvatske i Slovenije, te je – u čvrstom osloncu na svoje nacionalno i prirodno zaleđe – od 1945. god. dalje postala jedna od najrazvijenijih krajeva i cjelokupne SFR Jugoslavije, te se isticala i u evropskim razmjerima – sve do jugosrbske agresije na Sloveniju, i na Hrvatsku.

Dakako, dio uvodne riječi Darka Darovca – koji smo citirali – sasvim je na mjestu. Ipak, Istra nikada nije činila jednu narodnosnu cjelinu – danas je to još manje nego prije; u prethodnom, austrijskom i talijanskom periodu njezina života ovdje su, naime, živjela tri naroda: hrvatski, slovenski i talijanski, a sada, barem u hrvatskom dijelu Istre, znatan je broj poslijeratnih doseljenika iz Srbije, Bosne, Hercegovine i drugih krajeva nekadašnje SFR Jugoslavije. Svakako, autor ima pravo kada sa svojim pregledom – zadnjom riječju slovenske historiografije – podsjeća da je Istra jedna geopolitička gospodarska cjelina, te da treba poraditi na tome da se i sadašnji odnosi između tri granične države – Hrvatske i Slovenije, te Slovenije i Italije uredi tako da kopnene i morske međe budu što manje vidljive, ko što su to bile i niz godina, od šestoga do osmoga desetljeća XX. stoljeća, na korist svega pučanstva Istre u sve tri te države.

Petar Strčić

Maribor skozi stoletja. Maribor : Založba Obzorja, 1991. 712 strani. (Razprave, I.)

Raziskovanje zgodovine slovenskih krajev, ne samo mest in starodavnih trgov, kaže v obdobju po II. svetovni vojni razveseljivo sliko. 1953. leta je bila obnovljena predvojna Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, občasno, pa tudi dokaj redno, so začeli izhajati številni krajevni zborniki. Nekateri med njimi so po oblikovni plati kar razkošni. Zato ni res, da »stari« režim zgodovinopisju ni bil naklonjen, zahteval je le določene »darove« na oltar socialistične domovine. Glede slednjih po kvantitativni plati ni bilo večjih zadreg, težje je bilo tistim urednikom, ki so vztrajali na kvaliteti. Pogosti so bili tudi spori z lokalnimi oblastniki, ki so imeli o bližnji preteklosti svoje vedenje in svoj prav. Neposlušnost se je lahko kaj hitro maščevala. Ukinitelj? Ne, ukinjanja ni bilo. Najprej je bil »tovariški razgovor«, potem »prepričevanje«, zamenjava urednika in kot zadnje presahnitev finančnih virov. Spretni in zviti uredniki so lahko zato objavili marsikaj, tudi iz starejše zgodovine. Lokalnih zbornikov zato ne gre podcenjevati kot tudi ne gre nekaterih izrazito političnih revij proglašati za znanstvene, če je v njih kateri pomembnejši zgodovinarjev objavil svoj članek ali pa zgolj sedel v uredniškem odboru. Prebiranje lokalnih zbornikov kaže, da je v njih zbranega ogromno znanja, ki ga bo treba še kako upoštevati pri pisanju različnih sintetičnih del. Ta kvantiteta na lokalni ravni ima tudi svoj osrednji kvalitetni vrh. V arheoloških, narodopisnih in umetnostnozgodovinskih revijah je, včasih zgolj v oblikah začasnih poročil, zbranih ogromno novih odkritij. Pri zgodovinarjih je treba opozoriti na različne izdaje virov, historične topografije. Bera ni skromna in tisti, ki se loteva krajevne zgodovine, ima bistveno več pripomočkov, kot so jih imeli nekateri starejši zgodovinarji, ki so se morali prebijati skozi neurejene arhive, prepisovati Valvasorja, župnijske in šolske kronike, poslušati in zapisovati ljudsko izročilo in se zanašati tudi na svoj spomin.

Po vsem tem bi moral slediti logičen sklep, da so nastale tudi številne monografije o posameznih krajih. Ne! Ravno obratno. Zborniki ja, monografije ne. Značilno, za avtorja silno pohvalno, za našo generacijo pa ne, je dejstvo, da so morali Kranjčani 1982. leta enostavno ponatisniti Žontarjevo knjigo iz 1939. leta. Vzrokov za take razmere je več. Mnogi so se monografij o posameznih krajih lotili iz lokalpatriotizma: lastnega ali oblastnega. Slednji je zaradi povojnih migracij in menjave vladajočih zelo upadel. Veliko popularnejše so fotomonografije, kjer bolj ali manj spreten publicist ali pisatelj »naštrika« nekaj svojih domislic v povečanje vladajočih struktur. Prave krajevne zgodovine so tudi nastajale iz lokalpatriotizma. Ta je silil Pavleta Blaznika, Ignacija Orožna, Janka Jarca, Jožeta Dularja, Janeza Kramarja, Staneta Stražarja . . . , da so se lotili svojih del. Ti so imeli znanje in pogum.